

MARIA KOSKINEN

ITSEMURHA
LÄÄKETIETEEL-
LISISSÄ JA
KAUNOKIR-
JALLISISSA
TEKSTEISSÄ
1870-1914

Iso-Britanniassa 1800-luvulla itsemurha muuttui moraalisesta lääketieteelliseksi ongelmaksi. Moraalia ja sen ongelmia ei kuitenkaan unohdettu, mutta keskustelu verhottiin, tosin ei aina kovin tehokkaasti, lääketieteen termein. Päähuolenaiheena oli itsemurhien lisääntyminen, mitä tilastot eivät tukeneet ennen 1890-lukua, kuten historiantutkijat ovat myöhemmin osoittaneet.¹ Itsemurha oli mielenkiinnon kohteena, mutta aiheesta kirjoitettiin Englannissa vain kolme kirjaa 1800-luvun aikana. Nämä teokset olivat kaikki lääkäreiden kirjoittamia.² Näissä kirjoissa esiintyivät samat lähteet ja mielipiteet; uusi tutkimus avoimelta pohjalta oli harvinaisempaa. Kirjan mittaa lyhyempiä kirjoituksia itsemurhasta ilmestyi runsaasti, lähinnä moralistien, lääkäreiden ja yhteiskuntaoppineiden laatimana.

Tämän artikkelin tarkoituksena on verrata lääketieteen ja kaunokirjallisuuden kuvaa itsemurhasta. Lääketieteen ja kaunokirjallisuuden yhdistävä tutkimus on suhteellisen uusi tieteenala.³ Sen harjoittajat uskovat, että näillä kahdella on annettavaa toisilleen, sillä molemmat käyttävät kirjoitettua kieltä kommunikatiivälleenään ja ovat saman yhteiskunnallisen ja kulttuurisen kontekstin vaikutuksen alaisena. Todellisuus ja sen kuvaus ovat kaksi eri asiaa, eikä neutraaleja tekstejä ole olemassa.

Kaunokirjallisuuden ja lääketieteellisten tekstien vuorovaikutus oli erityisen huomattava 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa, sillä lääketieteellä ei vielä ollut sellaista itseisarvoa, mikä sillä on 1900-luvun lopun yhteiskunnassa. Lääketieteen ja sen edustajien kyvyt olivat huomattavasti rajallisemmat ja se oli representaatioissaan yhä vahvasti riippuvainen niistä ”traditioista”, mitä kaunokirjallisuus edusti. Kaunokirjallisuuden ja lääketieteellisten tekstien välillä onkin huomattavia samankaltaisuuksia itsemurhan kuvauksessa vuosisadan vaihteen Britanniassa. Itsemurha oli tyypillinen ”paha” kuolema, mikä näkyi yhteiskunnan

asenteissa sitä kohtaan. Kuitenkin itsemurhalla oli myös janus-kasvonsa: synnintekijöiden lisäksi se oli nuorten ja lahjakkaiden kuolintapa, mikä puoli vahvistui itsemurhan kuvauksessa 1900-luvulle tultaessa. Yhdistävänä taustatekijänä lääketieteen ja kaunokirjallisuuden teksteissä oli etenkin uskonto ja sen ikonografia kuoleman ja itsemurhan kuvauksessa. Aloitan lääketieteen itsemurhan kuvauksesta, minkä jälkeen siirryn samankaltaisuuksien ja erojen etsimiseen kaunokirjallisissa teksteissä. Kohteena ovat lähinnä keskiluokan asenteet, sillä sekä kirjailijat että lääkärit tulivat enimmäkseen kyseisen luokan edustajista ja yhteiskunnan muut jäsenet nähtiin heidän näkökulmastaan.

Itsemurha lääketieteellistyi vahvasti Englannissa 1800-luvun aikana. Itsemurha oli vahvasti kielletty ja vältetty aihe keskustelussa, mutta lääketieteen edustajat eristivät itsensä tämän kontekstin ulkopuolelle. Heidän näkökantansa oli fysiologinen: itsemurha ja siihen johtavat ajatukset kertoivat sairaudesta ja sairaudet olivat lääkäreiden erikoisalue. Siten itsemurha kuului lääketieteelle ja sen edustajille. Lääkärit patologisoivat itsemurhan, mutta siinä he tulivat vastaan monia aikalaisiaan, jotka pitivät itsemurhaa joko luonnonvalinnan osoituksena, tai yhtenä ihmisen perusoikeuksista. Kumpaankaan ei näiden näkökulmien kannattajien mielestä saanut puuttua.⁴ Lisäksi itsemurha oli lakikysymys: itsemurha pysyi laittomana Englannissa vuoteen 1961 asti, vaikka monet muut siihen liittyneet lakirajoitteet ja rangaistukset poistuivat jo 1800-luvulla.⁵

Lääkäreiden vaatimuksista huolimatta vastuu itsemurhista ja niiden ”hoito” ei jäänyt yksinomaan lääketieteelle, vaan keskustelua käytiin lehdissä ja saarnastuoleissa. Lisäksi lääkärit eivät saavuttaneet yksimielisyyttä itsemurhan syistä eikä siitä, mitä asialle voisi tehdä. Yksi 1800-luvun keskustelun ydinkysymyksiä oli itsemurhan ja mielisairauden/mielenhäiriön yhteys. Kysymykseen ei saatu kaikkia tyydyttävää vastausta ja aihe herättää yhä vahvoja tunteita. ”Väliaikainen mielenhäiriö” esiintyy papereissa usein lähinnä lakiterminä, sillä se mahdollisti *felo de se-tuomion* välttämisen, mikä olisi aiheuttanut (ennen 1800-luvun loppupuolen lakimuutoksia) omaisuuden takavari-

koinnin valtiolle ja hautajaisrajoitusten noudattamisen. Kuitenkin tuomiot *unsound mind* ja *temporary insanity* esiintyvät kuolemansyöntutkijoiden pääteoksissa vielä lainmuutosten jälkeenkin. Itse asiassa päätökset, joissa itsemurhan tekijän katsottiin olevan vastuussa teoistaan ja täten lainrikkoja, ovat hyvin harvassa vuosisadan vaihteen jälkeen.⁶ Kuolinsyöntutkimusten ”väliaikainen mielenhäiriö” -päätökset eivät kuitenkaan tarkoita sitä, että itsemurhan suorittaneita pidettiin välttämättä mielenvikaisina, vaan tuomiot olivat lähinnä itsemurhan aiheuttamaa stigmaa estämässä. Itsemurha oli paha asia, joten oli parempi, ettei sen tekijä ollut vastuussa moisesta valinnasta.

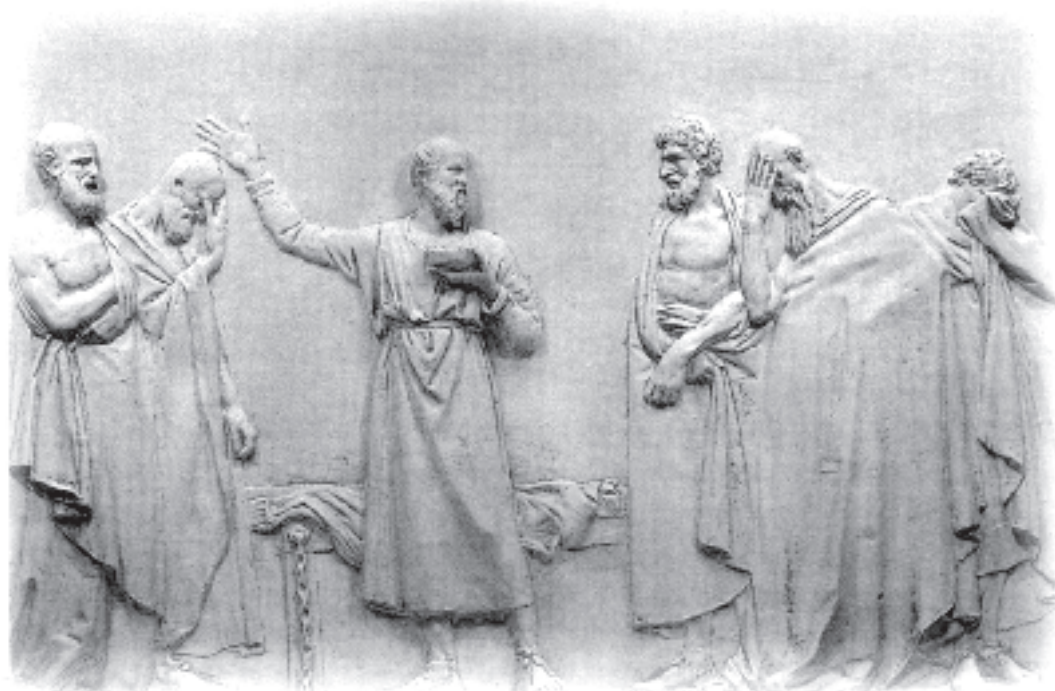
Lääkärit toimivat pyydettyinä todistajina kuolinsyöntutkinnoissa päättämässä siitä, oliko kyseessä itsemurha.⁷ Lääketieteen edustajat korostivat roolinsa tarpeellisuutta, mutta kuolinsyöntutkijat eivät aina olleet samaa mieltä, vaan katsoivat pystyvänsä tekemään päätöksensä itsenäisesti. Norwichin kuolinsyöntutkijoiden tilastoissa lääkärien todistukset ovat harvassa. Ne tosin lisääntyvät ajanjak-

taisi seurata rangaistus ennemmin kuin sympatiaa.¹⁰

Mutta lääketieteellä ei ollut tarjota samanlaisia ehkäisykeinoja itsemurhaa suunnitteleville, kuin uskonnolla oli tarjolla: aiheen patologisointi tuskin aiheutti samaa pelkoa kuin helvetin tuli. Lisäksi lääketieteen edustajat vetosivat uskonnon keinoihin itsemurhien ehkäisy-yrityksiinsään:

”Uskonnollisen vakaumuksen elämän pyhydestä kehittämisen ja itseaiheutetun kuoleman syntisyden korostaminen on pettämättömämpi ehkäisykeino.”¹¹

Uskontoon vetoaminen todistaa lääketieteen siteistä traditioon ja sen parannus/rankaisukeinoihin. Lisäksi lääketieteen teksteissä itsemurhasta esiintyy viittauksia kaukokirjallisuuteen: Strahanin teoksessa, joka on yksi tärkeimpiä aiheesta 1800-luvun lopun Englannissa, on useita viitteitä Shakespearin niihin teoksiin, joissa esiintyy itsemurhia.¹² Kyseisten lainausten käytön voitaisiin katsoa vain kuvaavan klassista koulutusta, mutta väitän, että ne

son loppua kohden todistaen yhteiskunnan kasvavasta lääketieteellistymisestä ja lääketieteen edustajien aseman noususta ja sen myötä sananvallan kasvusta. Lääketieteen näkökulmasta kaikki itsemurhaa yrittäneet ja sitä suunnittelevat olivat heidän apunsa tarpeessa ja itsemurhalla katsottiin usein olevan jokin orgaaninen syy:

”Itsetuho halun täytyy otaksua olevan oire suuresta häiriöstä siinä aivot toiminnan säätelyssä, mikä pitää aivojen toiminnan normaaliuden rajoissa.”⁸

Toisaalta myös tiedostettiin, että osa itsemurhayrityksistä tehtiin manipulointi- ja huomionsaantitarkoituksessa: erään kyynisen vankilalääkäriin mukaan:

”Jos kyse ei ole vain humaltuneen mielen kuohunnasta, (itsemurha) yritykset tehdään ystävien ja sukulaisten tunteiden manipulointitarkoituksessa, tai kirstiäkseen rahaa liian hyväntahtoisilta sivullisilta.”⁹ Sama lääkäri oli sitä mieltä, että tällaisista yrityksistä pi-

esiintyvät ensisijaisesti tähdellisenä taustana lääketieteen omille, ja samankaltaisille teorioille, joille ne kaikille tuttuina tarjosivat tradition kautta tulevaa tukea. Tätä väitettä tukee se, että Strahanilla:

”Kuolema on Kauhujen Kuningas niin vaatimattomimmalle Jumalan luomuksista kuin ihmiselle itselleenkin.”¹³

Samoin *British Medical Journal*issa itsemurha aiheena on ”obscure and fascinating”¹⁴, mielipide, jota tuskin odottaisi löytävänsä lääketieteen äänenkannattajasta.

Kuitenkaan uskonto sen enempää, kuin lääketiedekään ei onnistunut poistamaan itsemurhaa tilastoista: itsemurhia on aina tehty, sillä ne ovat riippuvaisia yksilöistä, ei yhteiskunnasta eikä sen kielloista.¹⁵ Itsemurha oli erityisen häiritsevä lääketieteelle, sillä siinä potilas otti ”sairautensa” omiin käsiinsä ja jätti vain ruumiinsa ihmeteltäväksi. Ainoa, mitä lääkärit pystyivät tekemään itsemurhaa suunnitteleville potilaille oli vahtia heitä: Nor-

wichissa olevan Bethel-mielisairaalan sisäänottokirjat paljastavat, että kaikista potilaista arvioitiin, olivatko he taipuvaisia itsemurhaan.¹⁶ Lisäksi itsemurhaa yrittäneiden ja suunnittelevien eristämistä muusta yhteiskunnasta mielisairaalaan korostettiin, paitsi rikkaiden yksityispolilaittten kohdalla.¹⁷

Lääketieteelle muodosti erikoisongelman se, että yli 2/3 kaikista itsemurhan tekijöistä oli miehiä. Tämä ei sopinut ajan kuvaan itsemurhasta, minkä mukaan se oli ominaista erityisesti naisille, kuten myös mielenhäiriöt, joihin se usein yhdistettiin. Naisilla ja miehillä katsottiin olevan erilaiset syyt itsemurhaan ja naisten osuutta korostettiin, sillä itsemurhatilastojen sukupuolijakauma ei sopinut ajan kuvaan heikoista naisista.¹⁸ Lääketieteessä esiintyy usein itsemurhaan johtavana syynä usein *moral insanity*, joka Elaine Showalterin mukaan etenkin naisten tapauksessa ”voitiin venyttää sisältämään lähes mitä tahansa käytöstä, jota pidettiin yhteisön normien vastaisena tai epänormaalina”¹⁹. Kirjallisuudessa esiintyy sekä miesten, että naisten itsemurhia, mutta myös siellä syyt ovat usein biologisen deterministisiä. On myös huomattava, että naisten itsemurhat romantisoidaan kirjallisuudessa useammin kuin miesten.

Itsemurhan lääketieteellistyminen on näkyvissä kirjallisuudessa vuosien 1870-1914 välillä: itsemurhaa yrittäneitä ja siinä onnistuneita pidetään yleensä mielenvikaisina tai synnintekijöinä, tosin luokka- ja sukupuolierot näkyvät asenteissa. Kuitenkin useammin kuin lääketieteessä itsemurhan yksilötragedian ulottuvuus tuodaan esiin:

When first the world grew dark to me
I'd call on God, yet came not he.
Whereon, as wearier wax'd my lot,
On Love I call'd' but Love came not.
When a worse evil did befall,
*Death on thee only did I call.*²⁰

Kuolema on henkilökohtainen tragedia, johon päädytään vain viimeisenä keinona. Kyseinen runo vastaa myös ajan pelkoihin, että uskonnollisen vakaumuksen häviäminen nostaisi itsemurhalukuja. Runossa kertoja huutaa ensin Jumalaa avukseen, mutta apua ei tule. Samoin käy rakkauden kanssa. Ainoastaan kuolema vastaa huutoon. Runon sanomaa voi verrata myös Westcottin mielipiteeseen, että uskonnollinen vakaumus ehkäisee itsemurhia. Mutta itsemurhiin oli monia muita syitä kuin uskon menettäminen. Lukuisia itsemurhia esiintyy kirjailija Mary Mannin lähes inhorealisisessa kertomuksessa vuosisadan vaihteen Norfolkista:

”Lampi on vain muutaman jalan syvyinen. Ainoastaan hyvin päättäväinen itsemurhan tekijä oli pystynyt kuolemaan sinne. Hänen (käveltyään koko kylmän matkan sukkasillaan välttääkseen vahinkoa saappailleen) oli täytynyt rikkoo jää, paneutua makuulle ja tarkoituksellisesti hukuttaa itsensä.”²¹

Mannin tarinoissa itsemurhan tekijät ovat paitsi onnettomia, myös synnintekijöitä, ainakin muiden silmissä. Queenien, joka hukutti itsensä edellämainitussa lainauksessa, naapurit uskoivat kummittelevan lammen lähistöllä, mutta he myös katsoivat hänen ansainneen kohtalonsa pahuutensa takia.²² Luokka- ja sukupuolierot näkyivät itsemurhien kuvauksessa: itsemurhien salaaminen oli yleisempää keski- ja ylemmissä yhteiskunnan kerroksissa

kun taas työväenluokan (jota Mannin kertomukset kuvaavat) asenteet olivat fatalistisemmat.

Arnold Bennettin romaanissa *The Old Wives' Tale* itsemurha on lääketieteellistetty: se on merkki mielisairaudesta ja sitä yrittänyt eristetään välittömästi mielisairaalaan, mitä päätöstä pidetään luonnollisena.²³ On huomattava, että itsemurhaa kutsutaan nimellä *self-murder*, mikä kertoo paheksuvasta asenteesta, sillä yleisin termi kyseisenä aikana oli *suicide*, joka vähitellen muodostui pääsanaksi 1800-luvulla.²⁴ *Suiciden* latinapohjaisine juurineen voidaan katsoa olleen moraalisesti neutraalimman termin ja vanhemman *self-murderin* käyttäminen kertoo yleensä moraalisesta paheksunnasta itsemurhaa kohtaan vuosisadan vaihteen teksteissä.²⁵ Maria Critchlow's, joka yrittää itsemurhaa Bennettin romaanissa, katsotaan olevan myös evoluution uhri:

”Hän ei ollut tietoinen taistelevansa evoluutiota vastaan, eikä että evoluutio oli valinnut hänet yhdeksi uhreistaan.”²⁶

Sama asenne löytyy monista ajan lääketieteellisistä teksteistä: itsemurha nähdään olevan ”yksi monista eliminointiprosesseista, joilla luonto vapauttaa itsensä elinkellvottomista yksilöistä”²⁷. Koska itsemurhaa ei pystytty estämään, se pyrittiin toisinaan näkemään yhtenä luonnon laeista, mikä tässä tapauksessa pystyttiin yhdistämään *survival of the fittest* -teesiin pohjautuvaan ajatteluun.²⁸

Samankaltainen ajattelu esiintyy Oscar Wilden (”The Picture of Dorian Grayssä”), vaikka siinä itsemurha onkin useissa tapauksissa romantisoitu.²⁹ Keskeisin itsemurha teoksessa on Sybil Vanen, Dorian Grayn rakastetun, joka tekee itsemurhan Dorianin hylättyä hänet. Sybil Vane nähdään olentona, joka eli vain näyttämöllä (hän oli näyttelijä), eikä kyennyt selviytymään todellisuuden kanssa:

”Tyttö ei koskaan elänyt oikeasti ja siten hän ei myöskään kuollut todella. [...] Sillä hetkellä kun hän tuli yhteyteen todellisuuden kanssa, hän turmeli sen ja se tuhosi hänet, ja sitten hän nukkui pois.”³⁰

Samoin kuin Maria Critchlow'n Bennettin romaanissa, Sybil Vanen voidaan myös katsoa olleen evoluution uhri: heikko nainen, joka ei kestänyt todellisuutta, vaan myrkytti itsensä. Lisäksi Sybil Vanen itsemurha täyttää kaikki idealisoinnin mittapuut:

”Hän oli Desdemona yhtenä iltana ja Ofelia seuraavana; jos hän kuoli Juliana, hän heräsi jälleen henkiin Imogenina.”³¹

Häntä verrataan ajan ideaalisten naisten stereotyyppihin, jotka kaikki myös kohtasivat traagisen lopun. Dorian on lähes ihastunut tapauksesta.

”Se vaikuttaa yksinkertaisesti loistavalta lopulta näytelmään. Siinä on kaikki kreikkalaisen tragedian kauneus, tragedian, jossa näyttelin isoa osaa, mutta joka ei haavoittanut minua.”³²

Itsemurha on romanttinen ajatus niin kauan kuin se ei ole liian todellinen. Myöhemmin kirjassa esiintyy Sibyl Vanen kuolinsyytutkimus minkä lukeminen lehdestä inhottaa Dorian Graytä; se tekee kuolemasta todellisen hänen luomansa romantisoidun kuvan sijaan:

”Hän rypisti otsaansa, ja repien lehden kahteen osaan, kulki huoneen poikki ja heitti palaset pois. Kuinka rumaa kaikki olikaan! Ja kuinka kauhean todelliseksi rumuus teki asiat.”³³

Vaikka itsemurha esiintyykin romantisoituna Wilden romaanissa, kuolinsyytutkimuksen maininta palauttaa lääketieteellisen todellisuuden kuvaan. Päätös on ”death by misadventure”³⁴, mikä kuvastaa ajalle yleistä pyrkimystä välttää itsemurhan tuomaa stigmaa.

Kaunokirjallisuuden voima oli huomattava Viktorian ajan Englannissa, missä sitä jopa pidettiin pohjana ajan arvoille ja moraalille.³⁵ Lääketieteen turvautuminen kirjallisuuden ”turvallisina” pidettyihin esimerkkeihin omista kuvauksissaan takasi sen oman aseman ennen kuin lääketiede kykeni vakiinnuttamaan asemansa omien kykyjensä pohjalta, mikä toteutui vasta 1900-luvulla uusien keksintöjen kuten antibioottien ja teknologian avulla. Kaunokirjallisuudessa esiintyvät lääketieteen kysymykset itsemurhasta: mikä on teon yhteys mielenhäiriöihin, kysymys itsemurhan estämisen mahdottomuudesta, syytöhdintöjen samankaltaisuus kaunokirjallisisa ja lääketieteellisissä teksteissä, ja naisten itsemurhien enemmistö, mikä kuva ei vastannut todellisuutta sen enempää kirjallisuudessa kuin lääketieteessäkään. Mutta lääketieteen teksteissä esiintyy sama kiinnostus itsemurhaan kuin kaunokirjallisuudessa sen selittämättömyyden takia. Lisäksi on löydettävissä lainauksia kaunokirjallisuudesta, ja kirjallisuuden käyttämiä kielikuvia, sekä ”esimerkkitapaaksia”, kuten Shakespearen näytelmien itsemurhat. Lääketieteen asema yhteiskunnassa voimistui 1900-luvulla, eikä se enää tarvinnut kirjallisuutta eikä uskontoa tuekseen. Niillä kuitenkin on yhä tietty vaikutuksensa käsityksemme itsemurhasta länsimaisessa kulttuurissa.²⁰

VIITTEET

1. Anderson 1987; Gates 1988.
2. Anderson 1987, s. 12; Anderson 1980, s. 167. Nämä mainitut kirjat olivat Forbes Winslowin *The Anatomy of Suicide* (1840), W. Wynn Westcottin *Suicide: Its History, Literature, Jurisprudence, Causation and Prevention* (1885) ja S.A.K. Strahanin *Suicide and Insanity: A Physiological and Sociological Study* (1893).
3. Tämän puolestapuhujana on mm. aikakauslehti *Literature and Medicine*.
4. Katso esim. Perry-Coste 1989.
5. Itsemurhan tekijöiden hautaaminen tienristeyksiin puukehällä seivästettyinä poistui laista 1823 (Sprott 1961, s. 120-21), heidän omaisuutensa takavarikointi valtiolle poistui 1870 (Sprott 1961, s. 158), ja Burial Actit 1880 ja 1882 mahdollistivat itsemurhaajien ruumiiden hautaamisen kirkkomaalle päiväsaikaan ja kirkon kaavan mukaisesti (Anderson 1987, s. 220-21).
6. *Coroners Inquisitions and Expenses: 1905-1913*. Ei sivunumeroita.
7. Anderson 1987, s. 36-37.
8. ”[a] desire for self-destruction must be considered as symptomatic of great deficiency in that due regulation of the cerebral action which retains the working of the brain within the bounds of sanity.” Wright 1872-73, s. 324.
9. ”Where they are not the mere effervescence of an intoxicated brain, such attempts are made with the view of working upon the feelings of friends and relatives, or of extorting money from charity-stricken bystanders.” Nicolson 1871-72, s. 490.
10. Nicolson 1871-72, s. 498-99.
11. ”The cultivation of a religious conviction of the sanctity of life, and the sin of a self-inflicted death is a more certain hindrance to suicide.” Westcott 1885, s. 172.
12. Strahan 1893.
13. ”Death is the King of Terrors to the meanest of God’s creatures as it is to man himself.” Strahan 1893, s. 29.
14. *British Medical Journal* 1885, vol. II, s. 154-55.
15. Durkheimin itsemurha-teoksessa esitetty teoria tosin sotii tätä väitettä vastaan ja sillä on yhä kannattajansa.
16. *Bethel Hospital Records*. Ei sivunumeroita.
17. Westcott 1885, s. 168.
18. Westcottin mukaan: ”The more prominent causes of male suicide are the vices, money troubles and taedium vitae, whilst females are more

often driven to take their lives by the passions, mental weaknesses, remorse, and shame.” Westcott 1885, s. 107-8.

19. ”Could be streched to take in almost any kind of behaviour regarded as abnormal or disruptive by community standards.” Showalter 1987, s. 29.
20. Levy, s. 604-5.
21. ”The pond was but a few feet deep. Only a very determined suicide could have found death there. She (having accomplished the cold journey in her stocking feet in order that her boots should not be destroyed) must have broken the ice, laid herself down, and deliberately suffocated herself.” Mann 1976, s. 161.
22. Mann 1976 (1902), s. 162.
23. Bennett 1983 (1908), s. 597-600.
24. Termi ’suicide’ esiintyi ensimmäisen kerran englannin kielessä 1600-luvun puolivälissä. Sitä ennen pääasana oli ’self-murder’. Farberow 1975, s. 1.
25. ’Suicide’ ei latinaa tuntemattomille (suurin osa väestöstä) itsessään tehnyt suoraa yhteyttä itsemurhaan ja voidaan siten ajatella olleen neutraalimman sanan. ’Self-murder’ puolestaan oli ’selväkielinen’ ja konnotaatioineen kaikille tajuttava.
26. ”She was not aware that she was fighting against evolution, not aware that evolution had chosen her for one of its victims!” Bennett 1983, s. 599.
27. ”One of the eliminative processes whereby Nature rids herself of the unfit.” Strahan 1893, s. 66.
28. Sosiaalidarwinistinen ajattelu yleistyi lääketieteessä 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa. Biologista determinismia ja eugenistisia teorioita sovellettiin moniin muihinkin ongelma-alueisiin kuin vain itsemurhaan.
29. Wilde 1985 (1891).
30. ”The girl never lived, and so she has never really died. [...] The moment she touched actual life, she marred it, and it marred her, and so she passed away.” Wilde 1985, s. 133.
31. ”She was Desdemona one night, and Ophelia the other; that if she died as Juliet, she came to life as Imogen.” Wilde 1985, s. 132-33.
32. ”It seems to me to be simply like a wonderful ending to a wonderful play. It has all the terrible beauty of a Greek tragedy, a tragedy in which I took great part, but by which I have not been wounded.” Wilde 1985, s. 130.
33. ”He frowned, and, tearing the paper in two, went across the room and flung the pieces away. How ugly it all was! And how horribly real ugliness made things.” Wilde 1985, s. 155.
34. Wilde 1985, s. 155.
35. Dowling 1986, s. 84-85 ja s. 105.
20. Artikkelin kirjoittaja on saanut tukea tutkimustyöhönsä Wellcome Trustilta, Emil Aaltosen Säätiöltä ja Suomen Akatemialta.

LÄHTEET

- Olive Anderson, Did Suicide Increase with Industrialisation in Victorian England. *Past and Present* 86-89 (1980).
- Olive Anderson, *Suicide in Victorian and Edwardian England*. Clarendon Press, Oxford 1987.
- Arnold Bennett, *The Old Wives’ Tale*. Penguin, London 1983 (1908).
- Bethel Hospital Records*. Norfolk Record Office. Ei painettu. *British Medical Journal*, 1885, vol. II.
- Coroners Inquisitions and Expenses*. Norwich, 1905-1913. Norfolk Record Office. Ei painettu.
- Linda Dowling, *Language and Decadence in the Victorian Fin de Siecle*. Princeton University Press, Princeton 1986.
- Norman L. Farberow, Cultural History of Suicide. Teoksessa Norman L. Farberow *Suicide in Different Cultures*. University Press, Baltimore 1975.
- Barbara T. Gates, *Victorian Suicide: Mad Crimes and Sad Histories*. Princeton UP, Princeton, N.J. 1988.
- Amy Levy, A Cross-Road Epitaph. Teoksessa Angela Leighton & Margaret Reynolds *Victorian Women Poets. An Anthology*. Blackwell, Oxford 1995.
- Mary Mann, The Witch of Dulditch. Teoksessa Mary Mann, *The Fields of Dulditch*. The Boydell Press, Ipswich 1976 (1902).
- David Nicolson, ”Feigned Attempts at Suicide.” *Journal of Mental Science*, 17 (1871-72).
- F. H. Perry-Coste, *The Ethics of Suicide*. The University Press, London 1898.
- Elaine Showalter, *The Female Malady: Women, Madness, and English Culture, 1830-1980*. Virago, London 1987.
- S.E. Sprott, *The English Debate on Suicide: From Donne to Hume*. Open Court, La Salle 1961.
- S.A.K. Strahan, *Suicide and Insanity: A Physiological and Sociological Study*. Swan Sonnenschein & Co., London 1893.
- W. Wynn Westcott, *Suicide: Its History, Literature, Jurisprudence, Causation and Prevention*. H.K. Lewis, London 1885.
- Oscar Wilde, *The Picture of Dorian Gray*. Penguin, London, 1985 (1891).
- Forbes Winslow, *The Anatomy of Suicide*. London 1840.
- Strethill H. Wright, The Suicidal Tendency as Manifested in Asthenic Insanity. *Edinburgh Medical Journal*, 18 (1872/73).